

EDEBİYATIMIZDA RUS TIPLERİ

İNCİ ENGINÜN*

On sekizinci yüzyıldan itibaren savaş alanlarında sık sık karşılaştığımız Ruslarla siyasî münasebetlerimiz devam ederken bu münasebetlerin tesirine maruz kalanların tecrübeleri de şiirlerimize ve hikâyelerimize girmiştir. Bunlar daha ziyade savaşlardan zarar görenlerin, hayatlarındaki birer dönüm noktası olan olaylara temas etmesi şeklindedir. Geniş tasvirler veya maceralarıyla Ruslar edebiyatımızda yoktur. Rus edebiyatı ve kültürünün tanınması da ilk çevirilerle 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren görünür. *Tarih-i Petro, Rusya Tarihi* gibi tarih kitaplarını, Rus yazarların biyografileri hakkındaki yazılar takip eder. Her halde Fransızcadan çevrilmiş olan bu gibi eserler daha sonraki yıllarda yazılan roman ve hikâyelerde yer alan Rus tiplerinin canlandırılmasında rol oynamış olmalıdır. 1890'larda Ahmet Mithad Efendi Olga Lebedof adlı bir Rus hanım yazarı Madam Gülnar Hanım¹ adıyla tanıtır ve yazıları *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yayımlar. Rus edebiyatına karşı ilgi duyan Ara Nesil'de doğrudan doğruya Rusçadan yaptığı çevirilerle Recep Vahyi Servet-i Fünunculara tesir eder (Kazlar şiiri). Rus edebiyatının Türkiye'de tanıtılması asıl Azerbaycan ve Tatar gençleri sayesinde. Mizancı Murad Rusçadan ilk çevirilerden biri olan Griboyedov'un (1795-1829) *Akıldan Belâ* adlı oyununu Türkçeye nakleder (1884). Ağaoğlu Ahmet, Gafûr pek çok çeviri yaparlar. Tolstoy (1828-1910) en çok çevrilenlerden biridir.² Puşkin (1799-1837), Çehov (1860-1904), Dostoyevski, (1821-1881), Turgeniyef (1818-1883), Gogol (1809-1848), Gorki, (1868-1936) çok tanınan yazarlardandır. Dostoyevski, Çehov ve Gorki yazarlarımıza çok tesir etmiştir. Dostoyevski Peyami Safâ'nın tiplerine tesir etmiş olmalı. Onun sayesinde Dostoyevski'ye de ilgi artar. Ahmet Hamdi Tanpınar'da da bu tesir var.

Çehov küçük hikâyede çok tanınır. Memduh Şevket Esendal başta olmak üzere yeni Türk hikâyecilerine tesir eder. Tiyatroda da aile konuları

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü.

¹ Gülnar Hanım hakkındaki son yazı için bkz., Nazan Bekiroğlu: "Unutulmuş bir Müsteşrik: Olga dö Lebedeva/Madam Gülnar", *Dergâh*, nu. 46, Aralık 1993, s. 8-10.

² Zeynep Kerman ile birlikte hazırlamakta olduğumuz bibliyografyalar arasında Rus yazarlarının dikkate değer çoklukta olduğu görülmektedir. Tolstoy başta olmak üzere bu şahıslar hakkındaki bibliyografyalarımız yayına hazır durumdadır.

nı işleyenler arasında bu tesirin olduğunu sanıyorum. Tarık Buğra'nın *Akümülatörlü Radyo'su Vişne Bahçesi*'ni andırır. Gorki'nin tesiri ideolojiktir. *Ana* romanı komünist, marksist yazarlarca defalarca çevrilir ve yayınlanır. *Ayak Takımı Arasında* aynı amaçla oynanır.

Millî Eğitim Bakanlığı Klâsikler serisinde belli başlı Rus yazarlarının eserleri sistemli olarak yayınlanmıştır. Siyasî olaylara zaman zaman bazı Rus yazarlarını ön plana çıkarır; Pasternak'ın (1890-1960) *Doktor Jivago'su*, Şolohov'un *Ve Durgun Akardı Don* (1928-40). Bir kısım yazarlar maalesef itinasızca, alelacele yapılan çevirileriyle tanınırlar: Yuli Daniel ve Andrey Sinyavsky'nin muhakemeleri bu yazarların eserlerinin süratle Türkçeye naklini sağlar. Bu tercümelerin edebiyatçılarımız ve okuyucuları üzerinde tesirinin ayrıca incelenmesi gerekir.

Hatıra kitaplarında geçen ve yazarların bizzat tanıdıkları Ruslar da vardır. Sayıları bir hayli tutan bu hatıraları ele almıyorum.

Edebî eserlerde Rus tiplerine gelince ilk anda on kadar eser hatırlıyorum. Ancak bunların hiç birinde Rusların maceraları ele alınmıyor, yardımcı tipler olarak görünüyor. Rus tiplerinin edebiyatımızda yer almasını şu maddelerde toplayabiliriz:

a. Batılılaşma. Batılılaşmada Rusya'nın daha iyi durumda olduğuna inanılıyor. Ahmet Midhat Efendi Rus ve Türk gençlerini bazı eserlerinde karşılaştırır. Edebiyatımızda pek çok konunun başlangıcı olan Midhat Efendi *Aca'îbü'l-Âlem* adlı eserinde dünyayı tanımaya meraklı iki gencin bir İngiliz kızıyla birlikte Rusya'dan kuzeye doğru seyahatini ve oralarda gördükleri ilgi çekici sahneleri hikâye eder. Mehmet Âkif "Süleymaniye Kürsüsünde"de Rus edebiyatını örnek gösterir. Rusya'nın Türk ve Müslümanlar üzerindeki zulmünü anlatır ve "Medenî Avrupa, bilmem niye görmezdi bunu?" diye de sorar³ ve bir Afganlı ile Rus'un kavgasını anlatır:

"Hasır üstünde bu rüyalar görmekte iken,
İki mel'ûn gözün altında ayıldım birden;
Müslüman düşmanı bir Rus tanırım çoktandır...
Nerde görsem, kaçarım, çiftelidir çünkü katır!
Hele Osmanlıların nâmı anıldıkça biter;
Ne eğer kabil olur sırtına vurmak, ne semer!
Rusya'dayken beni gördükçe gelir, derdi: "İmam,
Oku sen yoksa işin... Öldü sizin, hasta adam!"

³ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, Haz. Ömer Rıza Doğrul, 5.b. İnkılâp Kitabevi, 1958, s. 164. Bundan sonraki alıntılar metin içinde gösterilecektir.

Çıkıyor vâris-i meşruu da bizden başka..”
Beni kaç kerreler ağlattı bu hınzırca şaka!
Yine lâhavle deyip geçmede kaldım muztar;
Çünkü altüst olacak bunca tasavvurlar var.” (s. 175-176).

Bu karşılaşma bir “kâbus”a benzer fakat vâiz “bu kurnaz casus”u çaya davet eder ve ona Meşrutiyet’in ilânıyla milletin canlandığını haber verir. Rus buna inanmaz ve Batının plânını bir daha açıklar:

“Olamaz böyle sefil ümmet için hakk-ı hayat.
Duyulan nağme-i hürriyet onun son nefesi;
Yaşamaz yoksa emin ol ki bu barbar çetesi,
Medenî Avrupa’nın dâmen-i irfanında;
Asya’nın belki o kumluk Arabistan’ında,
Lâşe halindeki bir devlete vardır medfen” (s. 175).

Rusla Tatar vâiz arasındaki Rusça konuşmayı duyan bir Afganlı, “şahin gibi” fırlayıp Rus’u gırtlaklar: “Aman etme bırak!”

“Demeden şaşkını yağmur gibi ıslattı hacı!
Ne tuhaftır ki: zuhur etmedi bir davacı.
Etse zaten ne çıkar? Hak zıdırındır yalnız
Dövülen mahkemedden kovulur, çünkü cılız!” (s. 176).

Mehmed Âkif’in eserinde konuştuğu Tatar vâiz Abdürreşid İbrahim’dir. Rusya’nın batıdan yararlanarak ilerleyişine de iyi bir örnek teşkil ettiğini belirtir:

“O benim en ebedî hasmım olan Rusya bile,
Hakkı teslim edelim! Hiç de değildir böyle.
Mütefenninleri tâ keşfe kadar tırmanıyor;
Edebiyyâtı anıldıkça zemin çalkanıyor;”

der ve kudreti yetse Rusya’dan on, on beş edib getirterek, “millet için bir çok eser” yazdırtacağını söyler (s. 183).

Mehmed Âkif’in İstanbul’daki durumu tenkit ederken Rusya’yı örnek göstermesinde hem Abdürreşid İbrahim’in tesiri vardır,⁴ hem de onun objektif bakışı rol oynar.

Servet-i Fünûn edebiyatçıları İstanbul’un kozmopolit hayatında güzel Rus kızlarından bahsederler.

⁴ Abdürreşid İbrahim hakkında yapılmış bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır. İsmail Türkoğlu: *Abdürreşid İbrahim*, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1992.

b. Osmanlı-Rus savaşları ve Türkçülük akımı. 18. yüzyıldan itibaren Türkler sık sık savaş alanında Ruslarla karşılaşır. Prut savaşında (1768) Baltacı Mehmet Paşa ile Katerina'nın maceraları pek çok popüler, tarihî romanda vazgeçilmez bir konu olarak işlenmiştir⁵ (Vâ-Nû).

Kırım (1856), 93 harbi (1876-78), Balkanlar'daki isyanlar ve I. Dünya savaşında Kafkas cephesi, önce halk edebiyatında, türkülerde çok işlenmiş ve hayatımızda derin yankıları olduğu için edebiyatımıza çoğu zaman bir iki cümle ile girmiştir.⁶

Belki ilk defa Namık Kemal *Vatan yahut Silistre*'de (1873/?) Ruslara karşı savaş'ı anlatır fakat bu eserde Ruslar sadece karşı taraf olarak geçer. Kırım savaşı öncesi Sevinç Çokum'un *Hilâl Görününce*⁷ adlı romanında yer alır. Bu eserde tarlaları ve insanları, kısaca her şeyi alan zâlim Rus Gaspo-din çok insafsız dış şartların sembolüdür. Igor Gregoroviç bir çiftçidir, çevresindeki köyün çayırına da göz koymuştur. “Otuz otuzbeş yaşlarında gözüküyordu. Mavi gözleri, etli kapaklarının altında ölü gözü gibiydi. Kumral bıyıkları asık dudaklarına doğru sarkmıştı. Dışardaki öfkeli bağırışmalar sinirlerini bozmuş olacaktı ki, gözü seğirip duruyordu” (s. 38). Bir Rus'un Akmescit çarşısına girip de bir Türk'ten çizme satın almak istemesi yadırganmıştır. Eserde Arslan Bey ile Igor Gregoroviç arasındaki mücadeleye (s. 151-152), köklü düşmanlığın bulunduğu bölgede bir güç gösterisiyle devam ederse de, bu gösteri fertler arasında kalmaz, Ruslar'ın hakimiyeti dolayısıyla Türkler'in aleyhinde gelişir. Arslan Bey'in tuzağa düşürülmesiyle de kişiler arasında mücadele biter. Bu romanda şahıslar çok canlı ve yaşanan hayat içinde tasvir edilmişlerdir. Savaşçı olmayan köylülerin kossaklara dayanamaması iç burkucu tasvirlerle anlatılır (örnekler için bkz. s. 223-225, 263-265, 278-279, 327).

Sevinç Çokum *Rozalya Ana* adlı hikâye kitabındaki⁸ aynı adı taşıyan hikâyesinde Kırım Türkleri'nin yeniden yerlerine yerleşmelerini anlatır. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra sığıcı sığıcına edinilen izlenim-

⁵ Vâ-Nû, *Baltacı ve Katerina*, Eser hakkındaki bir değerlendirme için bkz., Ahmet Haşim, “Baltacı ile Katerina”, *Bütün Eserleri: Bize Göre, İkdâm'daki Diğer Yazıları*, Haz. İ. Enginün, Z. Kerman, Dergâh yayınları, 1991, s. 181-184.

⁶ Özü Kalesi'nin düşüşüyle ilgili bir şiir için bkz., İ. Enginün, *Mukayeseli Edebiyat*, Dergâh yayınları 1993, s. 74-77. *Kırım Zafernâmesi-Hayrâbât*- Haz. Salih Hayri, Necat Birinci, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 879, 1000 Temel Eser Dizisi 138, 1988.

⁷ Sevinç Çokum, *Hilâl Görününce*, Cönk Yayınları, 1984. Eser hakkında bkz., İnci Enginün, “Yayın Tanıtma: Yılmaz Gürbüz”, *Acılar Masal Oldu*, S. Çokum: *Hilâl Görününce*, Rıza Hekim: Alpler Geçit Vermiyor, *Erdem*, cilt 2/ 6, Şubat 1987, s. 944-952.

⁸ *Rozalya Ana*, Otügen Yayınları 1993.

leri taşıyan bu hikâyede kızı İncinar, İstanbul'a okumaya giden Rozalya Ana yeni yerleşim yeri içinde, hakkını sonuna kadar koruyacak güçlü ve güvenilir bir kadın portresi çizer. Anasının koyduğu Raziye adını "Urus yazıvermiş nüfuza Rozalya" diye anlatır (s. 15) adının neden Rozalya olduğunu soranlara. Böylece tek bir cümle ile hem Sovyetler Birliği'ndeki baskıya, hem de bu adı güzel bulup, kendi aralarında bile değiştirmeyen Türk toplumlarının kayıtsızlığına dikkati çeker.

93 savaşı Şemsettin Ünlü'nün *Toprak Kurşun Geçirmez*⁹ adlı romanında anlatılır. Yarı belgesel, savaşın dehşetini veren güzel bir romandır. Yer yer unutulmaz canlılıktaki tasvirler, savaş acılarını gösterir. Bu romandaki dikkati çeken tiplerden biri "Rus istihbarat subayı, Ermeni asıllı Yüzbaşı Bagrat Şamian, Bakü doğumluydu. Azerîler'le Ermeniler'in karışık oturduğu bir semtte büyüdüğü için Azerî ağzı Türkçeyi anadili kadar iyi konuşur" ve bu yüzden de casus olarak Türk tarafına geçer (s. 180). *Acılar Masal Oldu*'da Yılmaz Gürbüz Bulgar komitecilerine yardım eden Ruslardan bahseder.

Aka Gündüz (*Muhterem Katil*) ve Müfide Ferit (*Aydemir*) eserlerinde Türkler'le Ruslar'ı karşı karşıya getirirler. I. Dünya savaşında Kafkas cephesi özellikle hatıralarda yer alır. *Aydemir* romanının tesiriyle bu adı kendisine soyadı olarak alan Şevket Süreyya Aydemir de *Suyu Arayan Adam*'da¹⁰ Rusya'dan ve orada tanıdığı Ruslar'dan geniş olarak bahseder.

II. Dünya Savaşı Kırım'lı yazar Cengiz Dağcı'nın eserlerinde anlatılır. Kırım'lı Tatarlar'la Ruslar arasındaki münasebetler savaş şartlarında dile getirilir. Cengiz Dağcı'nın eserlerinde bu konunun genişliği, onun müstakil olarak incelenmesi gerekir. Zira Kırım'da Rusların yaptıkları zulümlerin yanı sıra ihtilâl sonrası Avrupa'yı istilâ eden Beyaz Ruslar'dan da yer yer bahsedildiği gibi Ruslar, Türkler başka milletlerle olan münasebetleriyle de işlenir. Büyük bir kısmı yazarın şahsî yaşantısının yankıları olan bu eserler (*Korkunç Yıllar, Yurdunu Kaybeden Adam*) Türkçe'nin en tesirli ve unutulmaz romanları arasındadır. Cengiz Dağcı'nın son eserlerinde mazinin hatırlanması geniş yer tutar. Geçen zaman ıstırapları da örtmüş gibidir: *Anneme Mektuplar*¹¹, *Yansılar*.

⁹ Şemsettin Ünlü, *Toprak Kurşun Geçirmez*, Remzi Kitabevi, 1988.

¹⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, 3.b. 1967. Rusya ile ilgili hatıra ve seyahat eserlerinin de sayısı çoktur: Tahsin İybar, *Sibirya'dan Serendib'e*, C.H.P. Halk Kevleri Bürosu Yay. Okuma Kitapları: 7, Ankara 1950, 116 s.

¹¹ İnci Enginün, "Cengiz Dağcı'nın Yansılar ve Anneme Mektuplar Adlı Kitapları," *Erdem*, 5/15, s. 993-996.

Rus tarihinden Rasputin de yazarlarımızın ilgisini çekmiş. Aziz Çalışlar'ın *Rasputin* (1967) adlı bir oyunu vardır.

c. 1917 devrimi sonrasında 1920'de İstanbul'a gelen göçmen Ruslar'dan çok canlı bahseden birkaç önemli roman var:¹² Yakup Kadri'nin *Sodom ve Gomore*'sinde işgal altındaki İstanbul'a yeni eğlenceler sunan Ruslar tasvir edilir (lokantada hizmet eden kadınlar, dansörler, Matuşbi, şarkıcılar, müzik, moda). Bu insanlar kendilerinden daha başka hizmetler bekleyen ahlâksız İngilizlerin tuzağına düşerler.¹³ *Sahnenin Dışındakiler*'de Tanpınar yuvalarından ayrılan göçmenlerin, işgal kuvvetlerinin döktüğü para ile yeni hayat kurma çabalarını dile getirir. Zor şartlar içindedirler. Mutsuzdurlar. İstanbul'da yeni moda rüzgârları estirirler: “Yabancı kuvvetlerin etrafında onların gündelik ihtiyaçları için hemen bir yığın yeni iş çıkmıştı. Biraz atılgan, cerbezeli yahut değerlere karşı az çok kayıtsız insanlar bu işlere sarılmışlar, kaybedilmesi, kazanılması kadar kolay servetler elde etmişlerdi. Bu kolay servetin etrafında Beyaz Rus akımının çok başka maceralar ve şekiller verdiği büyük bir eğlence hayatı başlamıştı. Beyoğlu'nda bir yığın lokanta, bar, dansing açılmış, ağırbaşlı İstanbul efendilerinin bir vakitler gazetelerini okuyarak, alçak sesle dünya gidişi hakkında bedbinliklerini birbirlerine naklettikleri, sabah kahvesi ve akşam çayı içtikleri İstanbul kahveleri manzaralarını değiştirmişti. Beyaz Kafkas ceketli, ayağı siyah çizmeli, bol pudra içindeki kumral ve beyaz yüzleri düz çizgili, ince, eski hanımlarımızın kullandığı yemenileri andıran eşarplara sarılmış narin Rus kadınları ve kızları, çoğu prens, kontes, yahut, yüksek burjuva ailesine mensup olduklarını iddia ediyorlardı. Öyle ki, batan

¹² Bunların sayısı burada zikredilenlerden ibaret değildir. Yapılacak bir araştırmayla birçok eserde çeşitli ayrıntıların derlenmesi mümkündür. Ahmet İhsan'ın Paul Horigaut'dan çevirdiği “İstanbul İşgal Altında İken-Asit Russik” (*Servet-i Fünun*, nu. 1804-119, 12 Mart 1931, s. 239) de şu cümle yer alır: “Acaba Moskoflar İstanbul'a akın edip bir takım barlar açmadan gece eğlencesine muhtaç olanlar ne yapıyormuş” (s. 339). “Karanlığa Atlayış” romanını tanıtırken de Ahmet İhsan yaptığı özette Rusları da başka devlet mensuplarıyla olan karışık münasebetleri içinde gösterir: “İrak'ın teşekkülüne İngilizler hesabına çalışan bir Arap şeyhi ve gayet güzel kızı olan garip maceralı bir Rus kadını ve nihayet pek temiz hissiyata mâlik bir Avusturya diplomatı da var. Hepsinin arasında yalnız bir koku duyuluyor. O da petrol! (...) Kadın Moskof'tur. İsmi Naco Sergiyevna'dır. Maktul Nikola Petroviç Melikov Nikola, Kafkas'ta petrol menbaları sahibidir. Katil meçhul ecnebi memlekette kalmış bir Moskof mültecisi.” “Biz Bağdatlılar zavallıyız. Avrupalılar gözümüzün içindeki sürmeyi bile çalmak istiyorlar. Halet Bey Bolşevik Rusya'nın adamıdır” *Servet-i Fünun*, nu. 1624/15, 29 Eylül 1927, s. 318-320.

¹³ *Sodom ve Gomore*, s. 90-97. Ayrıca bu romandaki yabancılar hakkında bkz., İ. Enginün “Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Sodom ve Gomore'sinde Yabancılar,” *Mukayeseli Edebiyat*, Dergâh Yayınları, 1992, s. 205-219.

Çarlık gemisinden hemen herkes bir asalet ünvanı kurtararak gelmişti denebilir; -Acayip ve çok tehlikeli bir peri kafilesi gibi, bu sakin baş dinlendirme mabadlerine, bir kısmı sakat, göğüsleri nişanlarla dolu, yine Kafkas ve Kazak kıyafetli erkekleriyle beraber üşüşmüşlerdi. Her büyükçe kahvede tombala oynanıyor, muayyen saatlerde ışıklar kısıyor, narin endamlı delikanlılar, Kafkas dansları, kadınlar ufak tefek plastik rakslar yapıyorlar, semtleri dolayısıyla daha kapalı, müşterisi daha az yerlere hiç olmazsa gezici çalgıcılar uğruyorlardı.”¹⁴

Bu modalar arasında “hemen herkes bir Rus kadını ile” yaşar (s. 248). Tanpınar kalabalık kadrolu eserinde kısa çizgilerle olsa da “esmer, süzgün bakışlı, şirin” Rus kadını Yuneşka (s. 283-284) dan ve onun üvey kardeşi Mihailof’tan bahseder. Yuneşka bir karaborsacının metresidir. Eserin kahramanı onunla tanıştığında, “ Ne kadar çok pudra sürmüştü! Buna rağmen çok sevimli ve çekimliydi” (s. 220) diye aldığı izlenimi nakleder. Borsa sokağının bir köşesinde çift kapılı bir apartmanda oturan Mihailof’un evinde iki tabela vardır: Fotografçı ve “Psişik hastalıklar profesörü” ki bu bir falcılıktır. Fotografçılığı arkadaşı, Leon Leonoiç kendisi de falcılığı yürütür: “Safdil bir müşteri karşısında, çerçevesiz gözlüklerinin -o zaman daha çerçeveli gözlük modası yoktu- çok parlak camları arkasında birdenbire bulduğu soğuk ve keskin bakışlarıyla, Mihailof ikinci mesleğini kendisi idare ederdi(..) Önüne bir el açıldı mı derhal, durdurulması imkânsız bir şelâle gibi konuşmağa başlar, müsbet ve menfi o kadar ihtimal ve imkânı bir arada sayardı ki kendisini dinleyen müşterinin bütün hayatını ve ruhunu açık bir kitap gibi okuduğuna inanmamasına imkân yoktu” (s. 285).

Tanpınar’ın, “yüzü kendisini hiç güzelleştirmeyen bir gülümseme ile ikiye bölünmüş gibiydi” diye tasvir ettiği Leor Leonoiç daima elindeki kemani çalar.

Mihailof’un mezelerle dolu içki masası, semaveri de tasvir edilir (s. 294).

İstanbul’da açılan Ruskaya İzyoşka, Londra barlarının adları zikredilir. İhsan Beyaz Rusların başlattıkları değişiklikleri şöyle anlatır: “Adım başında, lokanta, bar, küçük eğlence yeri... Hele kadınları, bize çok şey aşılacak gibi görünüyor. Şimdiden hanımlarımızın kıyafeti değişti. Gördüğün o tepeden sıkma başlar onlardan geçti. Artık peçe kalktı diyebiliriz. Düzgün zevki de yine onlardan geçti. Kadınlarımızın artık çalıştığını biliyor musun? İlk önce, harbin sonuna doğru fakir kadınlar çöpçü oldu-

¹⁴ *Sahnenin Dışındakiler*, Dergâh Yayınları, s. 179-280.

lar. Yani umumî hizmete girdiler. Sonra okur yazarlar postahaneye filan alındı. Şimdi epeyce memur kadın var. Daha da artıyor. Düşün bir kere, hiç bir zaman istifade edemeyecekleri içtimaî hürriyeti, çöpçülüğe kadar razı olan bu biçareler getirdi. Sonra da işlerinden ilk çıkarılan onlar oldu..”

(..)Ruslar tombala diye bir oyun icat ettiler. İstanbul’u alt üst etti. Dün akşam Divanyolu’nda Şule diye bir kahvede zavallı bir memur paltosuna varıncaya kadar her şeyini kaybetti. Müthiş bir kriz geçiriyoruz. Halkımıza artık çok para lâzım... Şimdilik bulunuyor da. Fakat sonu n’olacak? Bir vaktin olduğu zaman Florya plajlarına git! Orada kadın, erkek beraberce yıkanıyorlar... Bizim polis de fellik fellik oruç bozanların peşinde... Bugün işlerimiz olmasa idi, beraber giderdik” (s. 215-216).

—“Şu lokantaya bak, dedi. Yarısından fazlası Rus muhaciri! Birkaç Rum ve Ermeni bezirgânla, bizim mirasyedilerden başka hepsi Rus. Bunların çoğu geleli bir sene olmadı. Mahmutpaşa’da Sultanahmet’te, Bayezit’ta birtakım evlere yerleştiler. Amerikalılar fakirlerine günde yirmi, otuz kuruş yardım ediyorlardı. Şimdi hepsi para kazanıyor. Hem nasıl biliyor musun? Kendi sanatlarını bize kabul ettirerek. Sinemalara dekor yaparak, resim yapıp satarak, ev duvarı boyayarak.. Bir yığın da musikişinas geldi. Burada Tepebaşı’nda, baletler, oyunlar veriliyor. Bu akşam galiba çoktan beri ilân edilen bir oyunları var” (s. 217). Bu gelenlerden biri “meşhur balerin” Tosca’dır. “Vaktiyle Çarın heyetinde oynadığı” söylenen “ufak boy-lu, narin, fakat çevik vücutlu, daha ziyade yüzüne bir kedi manzarası ve-ren çekikçe gözleriyle güzel bir kadın”dır(s. 218).

Fâtih-Harbiye’de¹⁵ Peyami Safa, bir Rus kızı ile sevgilisinin yeni hayat şartları karşısındaki kopuşlarını dramatik şekilde anlatır. Bu hikâye kendi çevresine yabancılaşmaya başlayan bir Türk kızını, Neriman’ı uyandırmak için anlatılmıştır. “Yaslar giyinmiş bir ecnebi kadın” kızın hikâyesini anlatmıştır. Fevkalâde güzel kızı evvela, gitar çalan fakir bir Rus artistiyle sevişir. Parasızlıktan evlenemezler. Yıllar sonra kız artık sefaletle daha fazla dayanamaz ve karşısına çıkan zengin bir Rum’la yaşamaya başlar. “Rus genci, yine Beyoğlu’nda, bazı Rus lokantalarında gitar çalarak hayatını kazanmaya devam eder; o kadar mağrurdur ki hiç kimseye ızdırabından bahsetmez.” Fakat tahsilli ve hisli olan kız, yeni hayatından memnun değildir, her şeyi “sahte” sevgilisiyle yaşarken, etrafında hep görgülü, samimi adamlar var. İhtilâlden kurtulmuş beyaz Ruslar. Bunların hepsi fakir. Fakat hep kıymetli adamlar. Hele başlarından o kadar şey de geçince büsbütün anlayışları artmış, sefalet onları terbiye etmiş” (s. 95-96). Rus kızı bir gece

¹⁵ *Fatih-Harbiye*, Ötüken Yayınları, 2.b. 1968.

Beyoğlu'na gelir, sevgilisini arar: “Bütün Rus lokantalarını, kahvelerini dolaşır; nihayet meyhane gibi yerde onu görür. Rus onu göremez. (...) Kız bir kenara oturur. Rus genci gitar çalıyor. Amma eskisinden çok daha güzel, daha içli çalıyor. Hatta kız ağlar. Bir aralık dayanamaz, yerinden fırlar, sevgilisine koşar ve herkesin içinde bağırır:

— Ben bir alçağım. Sana tekrar geliyorum. Beni kabul et, der.

Rus genci hiç cevap vermez, gitarını çalmaya devam eder. Çaldığı hava da onların seviştikleri zamanlara ait bir hatıra” (s. 97).

Aşkı reddedilen kız intihar eder. Peyami Safâ, balo gibi mütevazi bütçelerin karşılayamacağı eğlencelerin genç kızları gerçek çevrelerinden uzaklaştıracağını ve kötü sonlara götüreceğini anlatmak amacıyla bu hikâyeye yer vermiştir. Nitekim, hikâyedeki genç kız ile kendi arasında yakınlık bulan Neriman gerçek ile sahteliği ayırır.

Aynı noktalar Midhat Cemal Kuntay'ın romanı, *Üç İstanbul*'da da görülür. 93 Muharebesi'nde şehit düşen Albay Salim Bey'in oğlu Adnan, yıllar sonra sevdiği Belkis'i bir Rus prensine kaptırır. Belkis bütün parası bu züğürt, düşkün asîle yedirdiği gibi kendisi de onunla birlikte beyaz zehire alıştır. Eserde Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslarla çarpışmalardan, Sarıkamış'tan da söz edilir. II. Meşrutiyet, Mütareke dönemlerinde konuları geçen eserlerde daima savaşlardan bir iki cümle ile söz edilir.

Bu olaylar Millî Mücadele günlerinde yer alır. Anadolu birçok komünist progapandacı ile doludur. Halide Edib'in eserlerinde onlardan izler bulunur.¹⁶ Yahya Kemal, Şehzadebaşı'nda bir kahvede otururken içeri dilenmek üzere arka arkaya otuz iki kişi girer. Bunların yarısı Türk yarısı Rustur. Bu tablo şairi düşündürür: “İki yüz sene gırtlak gırtlığa harb eden Türk ve Rus Şehzadebaşı'nın bu kıraathânesinde her türlü gayızdan, iğbîrardan, serzenişten âzâde bir ülfetteydiler. Ne elini açan Rus'un yüzünde bir hicap, ne de küçük bir sadakayı uzatan Türk'ün hatırında maziden kalma biraz toz vardı. Gayr-i ihtiyarî biraz düşünür gibi oldum: Demin masamın önünden geçen Türk çocuklarını, annesi arkasından giden o gelinlik Türk kızını, o iskelet gibi şam hırkalı ihtiyarı buraya sürükleyen bilhassa Rusya oldu. Fakat sonra düşündüm ki kin, gayz, intikam Türklerin kârı

¹⁶ *Türk'ün Ateşle İmtihanı* (1962)nda yoğun komünizm propagandası yapanlardan bahsettiği gibi, 1917 ihtilalinin Rusya dışına çıkmaya mecbur ettiği, Moskova Üniversitesinde hukuk öğrenimi görmüş, bir delikanlıdan da “Balalayka Çalan Adamın Sergüzeşti”nde bahseder. Bunlar onun şahsî izlenimlerini taşır *Yedigün*, nu. 290, 27 Eylül 938; *Kubbeye Kalan Hoş Sada* (Haz. İ. Enginün), Atlas Yayınevi, 1974, s. 187-190.

değil, görülüyor ki Ruslar kadar canımızı yakmış insanlara karşı bu hisler sevk-i tabiîmizden boşanmıyor. Ancak imal-i fikir edersek kızabiliyoruz. Türk kalbi böyle. Rus muhacirleri bu şehre gelir gelmez, Asya'nın en asîl milleti olduğumuz için, evvelâ bizlere ellerini uzattılar. İki yüz senelik kini bir anda unuttuk. Bir merhalede birleştik, onlar dileniyor, biz dileniyoruz.”¹⁷ Bu çok önemli bir tesbittir. Milletimizin belki de en beşerî özelliğini, kin tutmamasını belirttiği gibi, iki komşu ülke insanların kaderinin sanıldığından çok birbirine bağlı olduğunu da gösterir.¹⁸

Millî Mücadele’de başlayan dostluk devam eder. İskenderun çelik fabrikalarında çalışan Rus teknisyenler Kenan Hulusi’nin bazı hikâyelerinde anlatılır. “Dörthanların Kulaksızı” adlı hikâyenin kahramanı Ali’yi Rus mühendis fabrikada bir uzman olarak yetiştirir.¹⁹

Nâzım Hikmet ile birlikte yoğun bir komünist propaganda ile karşılaşırız. Rusya’daki eğitimi sırasında 24 saat Marks 24 saat Lenin’i öğrenmiş olan Nâzım Hikmet, öğrendiklerini şiir vasıtasıyla öğretme çabasındadır. Artık bu eserlerde Ruslardan çok komünizm vardır. Soğuk savaş dönemi edebiyatı ayrıca, başlı başına bir inceleme konusudur. Rus-

¹⁷ Yahya Kemal: “Bir Kafile”, *Mektuplar Makaleler*, İstanbul, 1977, s. 161. Son cümlede yer alan görüş toplumumuzun sözcüsü olan yazarlarımızca zaman zaman tekrarlanmıştır. Cengiz Dağcı da bütün çektiği ıstıraplardan sonra, ülkelerinden uzaklaştırılan Kırım Türkleri hakkında şöyle yazar: “Yarabbim! O millet o topraktan ayrılırken niçin kıyamet kopmadı, bir zelzele olsun olmadı, denizler o yurdu, milletiyle beraber yutmadı! Niçin sen, Tatar milletini böyle temiz kalbli ve affedici yarattın! Düşmanlarımıza karşı savaşmak, o toprak için ölmek hakkından bizi mahrum mu ettin. Allahım? *Korkunç Yıllar*, Varlık Yayınları, 2.b. 1959, (1.b. 1956), s. 279.

¹⁸ Yahya Kemal’in Rusların Osmanlı siyasetleriyle ilgili dikkate değer görüşleri vardır. *Eğil Dağlar*, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, 1966, s. 186.

¹⁹ Kenan Hulisi Koray, *Bahar Hikâyeleri*, 1938. *Kenan Hulisi Koray’dan Hikâyeler*, Haz. İnci Enginün, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2.b. 1983, s. 167191. Hikâyede Ruslar uzun uzadıya tasvir edilmezler. Kulaksız’ın Rus mühendisleri hakkındaki duyguları aksettirilmiştir: “Kasabada Rus mühendislerin önüne şapır şapır bir tabanla çıkmak onuruna dokunuyordu doğrusu” (s. 174); “Anam, anam dedi, Kulaksız. Kasabaya fabrika kuracak Moskof gavurları bunlar mı? Ülen bunlar adama değil tilkiye benziyor! Ne eylesem ne etsem kil” (s. 175) (... üç Rus mühendisi, ovaya konmuş leylek gibi, elleri ceplerinde Kulaksız’a bakıyorlardı” (s. 175). Kulaksız başlangıçta yadırgamakla beraber, zamanla süratle ilerler. Fabrika yapılırken “amele başı” olur, sonra da işçi. Hikâyede ustabaşı İliç’in İvan’ın adları geçerse de, onlardan fazla bahsedilmez. Ağırılık, köylü gencin işçi haline gelirken geçirdiği değişmedir ve bunu da Usta İliç takdir eder: “Makineyi bir kız gibi temiz bulan usta İliç, arkada bir yerde sinmiş olan Kulaksız’ı tek kulağından çekip çıkarmış, kalın ve kaba elleriyle arkasını yavaş yavaş okşamış, yemekte Kulaksız’ı yanına oturtmuş ve iki ay sonra, usta İliç’i başka bir makine şefliğine tayin ettikleri zaman komisere verdiği raporda Kulaksız’ın dizel motoru işletmekte mütehassis bir işçi olduğunu bile ilâve etmişti” (s. 190).

ya'nın 1956'da Macaristan'ı işgâli, Tarık Buğra'ya *Peşte 56* adlı oyununu yazdırmıştır. Ne yazık ki bu oyun ancak adı *Ayakta Durmak İstiyorum* diye değiştirildikten ve aradan uzun yıllar geçtikten sonra oynanabilmiştir. Macar gençlerinin ıstırabını ve hürriyet türküsünü dile getiren bu eserin macerası komünist propaganda ve baskısının Türkiye'deki tesirini gösterir.

Şüphesiz ki roman ve hikâyelerimizdeki Rus tipleri bunlardan ibaret değil. Kısa bir yazıda kısaca temas edilen bu konu birkaç geniş araştırmanın malzemesine sahiptir. Ancak burada ele alınanlar belli Türkler'in ve Ruslar'ın birbirlerinin kaderlerini nasıl etkilediklerini ortaya koymağa yeter. Coğrafyanın bize bağladığı dış şartlar, siyasî şartların tesirlerini de ortaklaşa yaşamaya bizleri adetâ zorlamış gibi.

Günümüzde de Ruslar İstanbul'da ve Karadeniz sahillerinde. Onların da ilerde romanı elbette yazılacak. Şimdi sadece gazetelerde haberler ve röportajlar çıkıyor. Bir halk şarkıcısı bir şarkı bestelemiş bile: "Sarp kapısı açıldı/Alış veriş başladı/Beni baştan çıkardı/Kömür gözlü Nataşa.

Tıpkı 1920 lerdeki gibi cinsiyet ve para yine ön plânda. Bunların ilerde hatırlanacağı şüphesiz. Kötü, düşmanlık dolu günlere, ilerde aşılmış merhaleler olarak bakılabilmesini sağlamak yine yazarlarımıza düşmektedir²⁰.

²⁰ Bu yazı onbeş dakikalık bir bildiri olarak 14 Ekim 1993 tarihinde Moskova Üniversitesi Türkoloji Kürsüsü'nün kuruluşunun 50. yıldönümü konferansında sunulmuştur.

